

KØBENHAVNS MUSEUM 2020

Sankt Peders Stræde 19

KBM 4463

Slots- og Kulturstyrelsens J.nr. 20/00967 og 20/10286

**Matrikel nr. 111, Nørre Kvarter, Vor Frue Sogn, Sokkelund Herred,
Københavns Amt**

Sted- og Sb-nummer: 020306-904

Christina Seehusen

Københavns Museum
Stormgade 20
1555 København V
Telefon: +45 33 21 07 72
E-mail: kulturarv@kk.dk
Hjemmeside: www.copenhagen.dk

Forsidebillede: Fragment af kasket fra opfyldslag. Foto: Christina Seehusen, Københavns Museum

© Københavns Museum 2021

Indholdsfortegnelse

1. Resumé.....	4
2. Administrative data og udgravningsdata.....	6
3. Kulturhistorisk baggrund og potentiale.....	7
4. Udgravningsmetode.....	12
5. Undersøgelsens resultater.....	14
6. Sammenfatning.....	29
7. Litteratur.....	31
8. Fotoliste.....	32
9. Anlægsliste.....	33
10. Fundliste.....	34

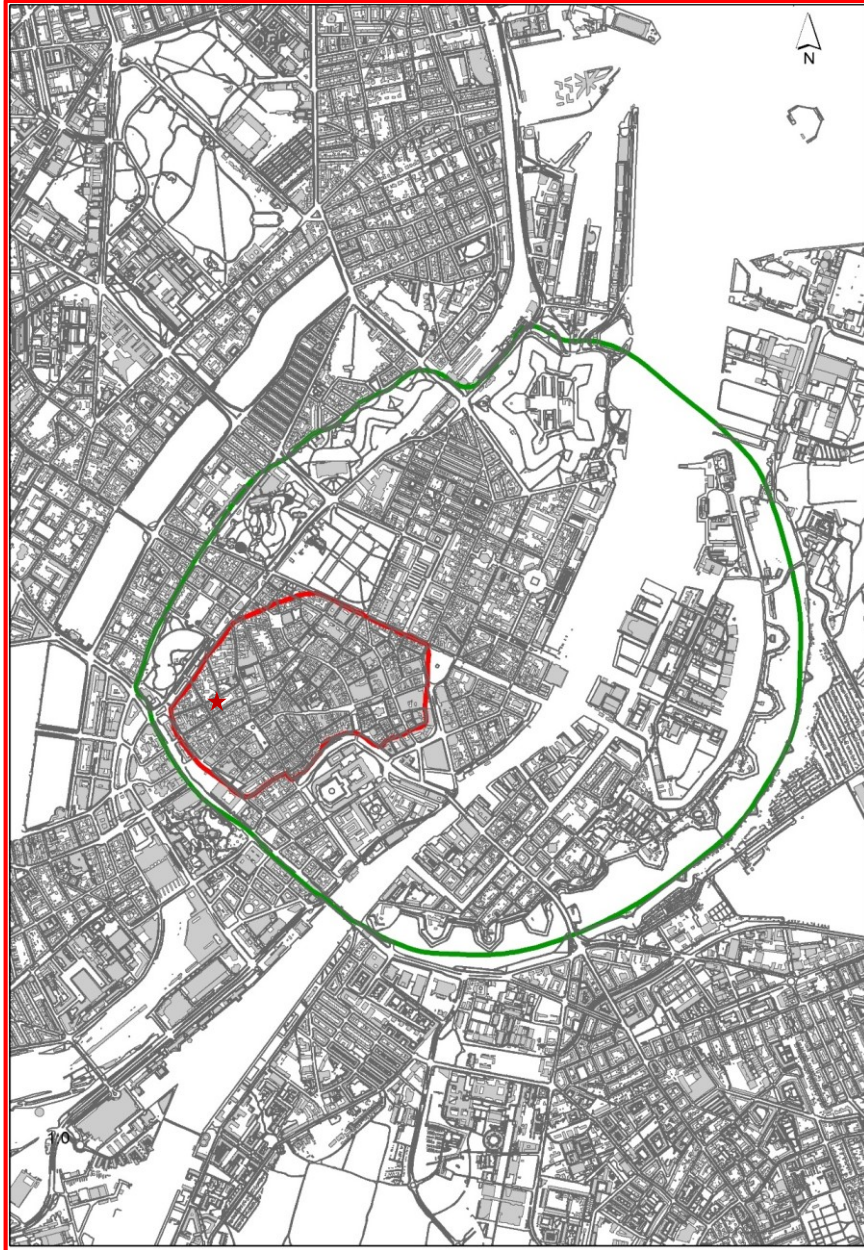

Fig. 1. Kort over København med markering af undersøgelsesområdet (rød stjerne). Den røde linje viser omfanget af middelalderbyen, mens den grønne linje viser byens volde i 1600-tallet

1 Resumé

Dansk:

I forbindelse med en overvågning af gravearbejde grundet bygnings- og ledningsrenovering blev der påtruffet nedbrydningslag fra flere faser af bygninger på stedet samt en række syldsten i bundniveau (1,7 m under normal overflade).

Ved en udvidelse af feltet mod syd fremkom en teglstensbelægning og to hjørner af en muret latrinkasse opfyldt med nedbrydningsmateriale fra 18-1900-tallet.

Fund fra det nederste opfyldslag daterer det til renæssancen/midt i 1500-tallet. Over dette lag var yngre fund fra 17-1800-tallet med byggemateriale og husholdningsaffald.

English:

Due to finds of archaeological interest during renovation work on Sankt Peders Stræde 19, an archaeological watching brief was initiated by the Museum of Copenhagen.

In the trench on the backside of the building, layers containing finds of building debris, pottery and animal bones dating to the mid-16.th century (renaissance period) were observed. At the bottom level of the trench, a row of boulders forming part of the foundation for a building was registered as well.

In the southern extension of the trench, a small brick paved area was observed, as well as remains of two wall structures built in brick. The space between the two walls was filled with building debris dating from the 19.th to 20.th centuries.

Arkæologiske perioder:

1500-1900-tallet. Renæssance, nyere tid, moderne tid.

Anlæg og fund:

Kampesten/syldsten, trædesten, keramik, kakler, knogler fra husdyr, munkesten, mørtel, brandlag, stjørtotte, slagge, brolægning, latrinkasser, murfundament

Nøgleord:

Trædesten, syldsten, kampesten, nedbrydningslag, renæssance, nyere tid, middelalderbyen, Sankt Peders Stræde, Pisserenden, Latinerkvarteret, kakkelovn, kakler, munkesten, husholdningsaffald, dyrekogler.

2 Administrative data og udgravningsdata

20.01.2020 Arkæolog Marc Hauge fra Københavns Museum konstaterer forekomst af kulturlag på lokaliteten. Mindelig standsning af gravearbejdet jf. museumslovens § 27 Stk. 2.

30.01.2020 Københavns Museum sender indstilling for Budget 1 til Slots- og Kulturstyrelsen (SLKS).

03.02.2020 Københavns Museum modtager godkendelse af budget SLKS

05.02.2002 Budget godkendt af bygherre (SPS19 ApS)

13.02.2020 Feltarbejde indledes

21.10.2020 Feltarbejde på felt i baggård afsluttet (Budget 1).

27.10.2020 Københavns Museum sender indstilling for Budget 2 til SLKS.

02.11.2020 Københavns Museum modtager godkendelse af budget for udvidelse fra SLKS

02.11.2020 Budget 2 godkendt af bygherre (HOFOR)

Undersøgelsen foregik i 3 etaper:

13. 02. 2020, Første etape bestod i én dags overvågning af udgravning til brøndanlæg ud for bygningen i Skt. Peders Stræde – *for bygherre SPS19 ApS*

13.10. – 21.10. 2020 anden etape, budget 1, blev udført og bestod i overvågning og udgravning af felt på bygningens bagside - *for bygherre SPS19 ApS*

9.11-11.11.2020 tredje etape, budget 2: Udvidelse af felt på bagside af bygning pga. fjernvarmerør – *for bygherre HOFOR*.

Feltarbejde og sagsbehandling blev varetaget af Københavns Museum med museumsinspektør Tina Villumsen som udgravningsansvarlig. Feltarbejdet i første fase blev udført af arkæolog Andreas V. Wadskjær. Anden og tredje etape udførtes af arkæolog Christina Seehusen som daglig udgravningsleder og Jane Sif Hansen som akademisk medarbejder. Ved undersøgelsen blev der benyttet gravemaskine, stillet til rådighed af bygherre.

Undersøgelserne på etape 2 er bekostet af SPS19 ApS som bygherre jf. Museumslovens § 26 stk. 2, 1. pkt. om arkæologiske undersøgelser i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder. Entreprenøren på jordarbejdet var Dansk Fundering A/S.

På etape 3 (udvidelse af felt på bagside af bygning) er HoFor bygherre og har bekostet de arkæologiske undersøgelser samt stillet gravemaskine til rådighed. Entreprenør på jordarbejdet for HoFor var NCC.

Beretningen og al kommunikation med bygherre, Slots- og Kulturstyrelsen og andre interessenter forbundet med undersøgelsen er at finde i museets sagsregistreringsdatabase, og sagsakter m.v. er desuden lagt i eDoc under administrativsag 2020-0021010 (budget 1) og 2020-083979 (budget 2).

Originaldokumentation og genstandsmateriale opbevares hos Københavns Museum. En elektronisk kopi af beretningen sendes til bygherre og vil desuden blive gjort offentlig tilgængelig på Slots- og Kulturstyrelsens nationale online register, Fund og Fortidsminder.

KBM-nr. og Internt sagsnummer	KBM4463, Int.sagsnr 4227
Slots- og Kulturstyrelsens journalnr.	20/00967
Amt	Københavns Amt
Herred	Sokkelund Herred

Kommune	Københavns Kommune
Kvarter	Nørre kvarter
Sogn	Vor Frue sogn
Periode for feltarbejde	13/2 og 13/10-21/10 2020 CasaDana 9/11-11/11 2020 HoFor
Arkæologer	Andreas V. Wadskjær, Christina Seehusen, Jane Sif Hansen
Areal (m2)	CasaDana 25 m2, HoFor 3,5 m2
Volumen (m3)	Ca. 40 m3 total
Koordinatsystem	DKTM 3
Højdesystem	DVR 90
X-koordinater	724442
Y-koordinater	6176145
Meter over havet	8,82 moh
Bygherre, budget 1	SPS19 ApS repr. af Casadana
Rådgiver, bygherre, budget 1	Bang & Beenfeldt
Hovedentreprenør budget 1	Casa Dana, gravearb. udførtes af Dansk Fundering A/S
Bygherre, budget 2	HOFOR
Hovedentreprenør budget 2	NCC

Tabel 1. Administrative data og udgravningsdata.

3 Kulturhistorisk baggrund og potentiale

Lokaliteten er beliggende i den vestlige del af Københavns middelalderlige bykerne, og ligger inden for Københavns kulturarvsareal – 020306-301.

Størsteparten af gravearbejdet foretages fra tidligere kælderniveau, hvorved der er stor risiko for at berøre anlæg eller lag fra middelalderen, hvilket også er påtruffet ved undersøgelser i nærområdet.

Fig. 2. Øvrige lokaliteter med fund af fortidsminder i området, markeret med SB-nummer. Fra kulturstyrelsens database fundogfortidsminder.dk Jf. tabel 1 neden for.

Sb-nr.	Lokalitet	År	Beskrivelse
020306-197	Valkendorfs Kollegium	1999	Fund af havemur bestående af murene på fundament af kampesten og enkelte kridtstenskvadre, der kan være genbrugte og stamme fra den i 1316 nedrevne Sct. Marie Kirke eller Københavns Slot, som nedrives af lübeckerne i 1368-69. Karmelitterne erhverver en gård på grunden i slutningen af 1400-tallet. Op til muren er bygget støttestøtter, der har båret bueslag, sådan som det ses i endnu bevarede, restaurerede dele af havemuren omkring kollegiet. Muren stammer formentlig enten fra 1517, hvor karmelitterne blev pålagt at opføre et kollegium, eller fra rigshofmester Valkendorfs store ombygning i 1588. Under murværket blev påvist kraftige kulturlag.
020306-580	Larslejestræde	2014	Området dækker delvist arealet, hvor den tidligere pestkirkegård tilknyttet Sct. Petri Kirke var placeret. Kirkegården var i brug i perioden 1711-1760. I forbindelse med tilsynet blev der ikke afdækket bevarede grave eller rester af humane skeletter. De registrerede lag, hvoraf enkelte kan stamme fra kirkegården, var relativt forstyrrede af senere byggeaktivitet (1700-1800-tallet). Flere fundamenter blev afdækket sammen med et omfattende og varieret fundmateriale.

020306-87	Skt. Petri Kirkegård	1987, 1997 og 2011	Rest af Ø-V orienteret kapel, "det lange kapel" fra 1658-59, beliggende øst for nordre korsarms 1691-udvidelse. Den bevarede del omfatter et kryptrum med teglstengulv samt en muret bænk (til at sætte det nederste lag kister på). Under krypten er der snittet to klokkestøbergruber, som formodentlig er middelalderlige. Derudover er der snittet en række begravelser. På sydsiden af koret er der fundet og registreret kirkens formodentlig middelalderlige sakristi (der er yngre end 1400-tals koret), hvor der i 1600-tallet indlagdes en muret, 3 m dyb gravkrypt.
020306-214	Studivestergade 6	2001	Ved jordarbejde i gården fremkom resterne af en bygning, muligvis bygget i to faser, hvor den ældste fase kan dateres til omkring år 1300 eller lidt tidligere. Under bygningen og antagelig ældre end den, lå et trækulslag og jernnagler.
020306-247	Studivestergade	2000	Ved nedlæggelse af fjernvarmerør fremkom en brolægning af små natursten og enkelte teglsten. Over denne sås flere stenbrolægninger. Der kan være tale om de ældst bevarede udgaver af Studivestergade. De fandtes rødbrændte kandeskår, næste-stentøj, en borgerkrigsmønt m.m.
020306-229	Bispegården	2001- 2002	I forbindelse med installation af elevator i bispegården fremkom under kældergulv i fløjnen mod Studivestergade syldesten og fundamentspæle fra to tidligere bygninger på stedet. Syldestenene hidrører ant. fra en bygning, som i 1300-tallet stødte op til Københavns rådhus. Pælene har indgæet i en huskonstruktion, sandsynligvis fra 1800-tallet. I tilstødende kulturlag er fundet keramik fra tidlig middelalder. Der fremkomne fund stammer fra 1200-1700-tallet.
020306-239	Larsbjørnsstræde	2002	Ved omlægning af forsyningsledninger fremkom på strækningen Larsbjørnsstræde nr. 12A til nr. 20 en nedgravning, der er tolket som en kældernedgravning, muligvis med en trappenedgang. I nedgravningen fandtes en regnepenning fra 1700-tallet (x2). Desuden fremkom en syldestensrække til en bygningsfacade imod et ældre gadeforløb. Begge de fundne konstruktioner opfattes som bygningsrester, sandsynligvis nedbrændt 1795. Blandt løsfundene var en 6 Rigsbankskilling, 1813 (x1).

Tabel 1. Omkring det berørte areal er der gjort flere arkæologiske observationer, heraf en del fra middelalder. I tabellen ses fund med direkte relation til lokaliteten.

Kulturhistorisk baggrund

Sankt Peders Stræde er opkaldt efter Sankt Petri kirke, opført 1304. Efter 1377 blev trekanten mellem Teglgårdsstræde, Voldstræde og Sankt Peders Stræde gradvist tættere bebygget. Lokaliteten har siden kontinuerligt været bebygget og ombygget i adskillige omgange frem til moderne tid. På matriklen er der registreret såvel beboelse som værksteder gennem tiden.

Før reformationen var denne grund blandt kirkens ejendomme. I 1518 stod her en gård, som tilhørte Skt. Christophers alter i Vor Frue Kirke. Den var af kirken udlejet til præster, og blev efter reformationen overtaget af byens præster. Herefter er en række beboere og ejere af matriklen nævnt ved navn i historiske kilder. (jf. Christophersen 1985; 68 ff.)

Københavns Museums etnolog, Inger Wiene, har foretaget en kildearkivalsk gennemgang for lokaliteten, og kan gennem ejendomsvurderinger opgjort i 17-1800-tallet identificere ejerskab, størrelse og til tider funktion af bygninger og bygningsfaser på matriklen.

I arkæologisk sammenhæng kan det imidlertid være særligt interessant, at der gennem bygningens historie har ligget værksteder af forskellig art. Der er ved arkæologiske udgravninger god mulighed for at identificere spor af disse værkstedsaktiviteter, og sammenholde de arkæologiske dateringer med de historiske.

Det fremgår af ældre ejendomsvurderinger i Nørre Kvarter¹, at enken efter grovsmed Klingenberg i 1730 havde nyopført en bygning på brandgrunden efter sit nedbrændte hus. Der beskrives en bygning opført ind mod gården, og at der ellers er en brandgrund, hvorpå

¹ jf. H.U. Ramsing, Københavnske Ejendomme 1377-1728 bd. V, Nørre Kvarter

kan opføres et gadehus (et hus ud mod gaden). Nedbrændingen er formentlig foregået under den store brand i 1728, og burde kunne spores i det arkæologiske materiale, såfremt det ikke er omgravet eller fjernet.

Huset på matriklen har i en lang årrække huset en smedje med forskellige ejere i en ubrudt række fra ca. 1730 frem til 1797. Der skulle derfor også være mulighed for arkæologisk at påtræffe levn fra smedeaktiviteter under udgravningen.

Der vil således, ud fra de arkivalske oplysninger, være potentiale for at påtræffe bygningslevn tilbage fra 1300-tallet og frem til nyere tid.

Grunden har rummet mange forskellige bygninger og ombygninger gennem tiden, og skønt der må forventes at kunne findes spor af forskellige bygningsfaser, aktiviteter og muligvis brande, bør man have in mente, at der er tale om en arkæologisk overvågning af et areal af yderst begrænset omfang, hvorfor eventuelle fund snarere må betragtes som stikprøver end et detaljeret overblikbillede.

Fig. 3. Geddes kvarterkort, Nørre Kvarter 1757. Lokalteten markeret med rød stjerne. Kort fra Københavns Stadsarkiv.

Arkæologisk potentiale og mål:

Formålet med den arkæologiske forundersøgelse er at sikre registreringen af kulturlag og bebyggelseslevn i forbindelse med anlægsarbejdet. Tidligere udgravninger på nærliggende lokaliteter har resulteret i fremkomsten af bygningsfundamenter, nedrivningslag og affaldslag fra middelalder, renæssance og nyere tid. Det er derfor forventet, at der ved nærværende jordarbejde kan påtræffes lignende levn.

Lokaliteten befinder sig i et område, som har kulturlag op til 5 meters tykkelse, hvilket er noget af det tykkeste kulturlag, som er påvist i København: "Kulturlaget har varierende tykkelse... mellem Teglårdsstræde og Larslejsstræde fra Nørrevoldgade og frem til Gammeltorv er [det] kraftigst. I dette område er kulturlagene over 5 m tykke" (A. Christophersen 1985;69).

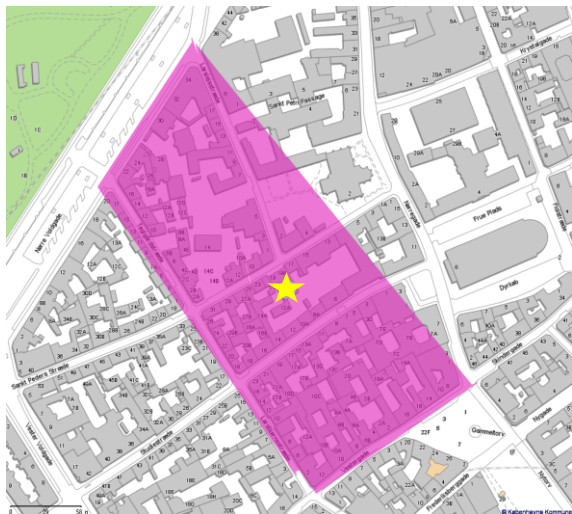

Fig. 4. Kulturlag op til 5 meters tykkelse inden for det farvede område jf. A. Christophersen. Sankt Peders Stræde 19c er markeret med gul stjerne. Kulturlagets tykkelse afspejler dels aktiviteter over tid og dels terrænsituationen. Illustration: C. Seehusen, Københavns Museum. Baggrundskort Københavns Kommune.

Da der afgraves i en dybde ned til knap to meter under nuværende overflade, vil der være gode muligheder for at iagttage forskellige faser af bebyggelse på lokaliteten, og muligvis identificere disse med hændelser, som kendes fra historiske optegnelser nævnt ovenfor.

Der forventes særdeles fundrige kulturlag, hvorfor der er mulighed for at danne en form for horisontal tidslinje (stratigrafi) ud fra daterbare fund i de forskellige lag, såfremt disse er uforstyrrede.

Undersøgelsen har potentiale for at belyse aktiviteter, som gennem tiden er foregået på lokaliteten, muligvis med identifikation af tidsrammer for disse aktiviteter og hændelser.

Således kan der muligvis identificeres lag fra Københavns brande, hvor særligt de omfattende brande i 1728 og 1795 er velbeskrevne i historiske kilder, men endnu kun sparsomt dokumenteret i det arkæologiske materiale.

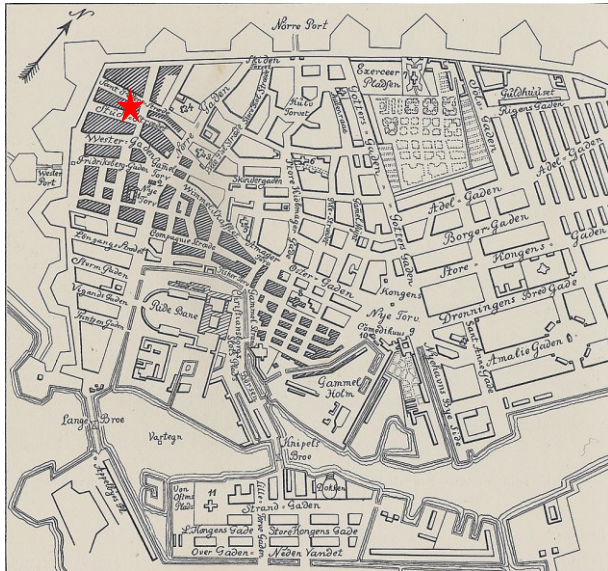

Fig. 5. Københavns Brand 1795. Skraverede områder nedbrændt, undersøgt område markeret med rød stjerne. Kort fra "Danmarks Riges Historie" bd. 5

Ligeledes vil der være mulighed for, via genstandsmaterialet, at få et indblik i detaljer af dagligdagslivet i det historiske København, som ikke nødvendigvis er nedskrevet i historiske kilder.

Resultater fra den arkæologiske overvågning forventes at kunne bidrage med data relevant for Københavns Museums arkæologiske forskningsstrategi, der netop har fokus på "Bystruktur og funktioner i tid og rum i velbevarede kulturlag" og "Byplanlægning, stad og befæstning".

4 Udgravningsmetode

Det arkæologiske arbejde bestod i overvågninger af jordarbejde i tre etaper. Der blev anvendt minigraver med 50 cm bred skovl og i mindre omfang manuel gravning.

Der blev udført overvågning af udgravning til brønd i baggården mod vest i Sankt Peders Stræde 19 i første etape, overvågning af udgravning af et felt til trappeskakt m.v. på bygningens bagside mod baggården i anden etape og udvidelse af samme felt på grund af flytning af fjernvarmerør i tredje etape.

Metode

Under første etape (udgravning til brønd i gården mod vest) blev udgravning til brønden overvåget uden standsning. Feltets flade var 1 x 1,2 meter med en dybde på 1,20 meter. Der blev foretaget opmåling manuelt og tegning (1:20) af flade og profiler.

Fig. 6. Udgravning af felt påbegyndes med minigraver efter fjernelse af bevoksning. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum

Ved anden etape, i feltet på bygningens bagside, blev der anvendt minigraver. Det tilstræbtes at få gravet feltet lagvis, så fladen kunne følges fra top til bund. Grundet maskinens begrænsede rækkevidde inden for de givne fysiske rammer med mur til tre af feltets fire sider, blev feltet gravet lagvist i sektioner, som gav mulighed for observation af flere vertikale profilsektioner (jf. beskrivelse af undersøgelsens resultater i afsnit nedenfor).

Tredje etape (budget 2, HOFOR) blev ligeledes gravet med minigraver og i sektioner. Gravningen fulgte de eksisterende fjernvarmerørs forløb, og blev ikke gravet dybere end rørens bund omkring 1 m under nuværende overflade (kote 7,82).

Målesystem, registrering og dokumentation

Stratigrafier blev fotodokumenteret og tegnet. Entreprenøren gjorde enkelte kortere ophold i anlægsarbejdet i forbindelse med den arkæologiske dokumentation.

Felter, anlæg og fund blev indmålt manuelt og tegnet i målestok forhold 1:100, 1:20 og 1:10, eftersom der ikke blev opnået tilfredsstillende signal og præcision med GPS, da arbejdet

foregik i en baggård omgivet af høje mure. Efterfølgende er tegningerne georefereret og importeret til IntraSIS².

Fundindsamling

Der blev opsamlet to bigbags (P1+P2) fra fundrige nedbrydningslag, med henblik på indsamling af daterende og på anden måde relevant fundmateriale fra de stratigrafisk adskilte lag SD1004 og SD1005. Materialet blev vandsoldet og fund udvalgt og sorteret efter forudbestemte kriterier: Der blev lagt vægt på opsamling af dekorerede elementer, daterbar keramik og glas med særlige karakteristika, munkesten med kalkbelægning (mørtel eller hvidtning), større stykker af brændt træ, organisk materiale og taksonomisk identificerbare dyreknogler.

Metaldetektor og pinpointer blev anvendt under udgravningsarbejdet, med henblik på at opfange genstande af metal, såsom mønter, metalspænder m.v. De indsamlede fund fra undersøgelsen er efterfølgende blevet hjemtaget til museet. Fund af særlig betydning er endvidere fotodokumenteret (jf. fotoliste nedenfor).

Der er taget en prøve (P3) af brændt materiale fra kulturlag med henblik på datering, for at kunne afgøre, om laget evt. kan stamme fra en af de kendte brande i hhv. 1728, 1795 eller efter bombardementet i 1807. Prøven bliver først aktuel, når der er mere sammenligneligt materiale, og kan opbevares til evt. senere brug på Københavns Museum.

² IntraSIS Explorer systemet er udviklet af det svenske kulturministerium og benyttes i forbindelse med indsamling, relatering, strukturering samt arkivering af data.

5 Undersøgelsens resultater

På det udgravede areal af i alt 25,7 m², konstateredes fortidsminder i form af i alt syv forskellige lag og strukturer, som stammede fra perioden mellem 1550 og 1900:

- To Kulturlag dateret til 15-1600-tallet. Det øverste af disse (SD1004) var et nedbrydningslag med stort fundindhold. Typologiske dateringer af disse fund udgør grundlaget for dateringen af laget. Det andet lag (SD1005), udgjorde udgravningens bundniveau, og var lejret under og omkring et syldstensfundament. Der er her tale om et primært aflejret lag. Genstandsfund indsamlet fra laget bekræfter dateringen til 1550-1650.
- Et område i ovennævnte nedbrydningslag med formodet værkstedsaffald (SD1002) i form af jernudfældning, rustklumper, trækul og slagge. Datering 16-1700-tallet.
- Et kulturlag, som på grundlag af genstandsfund og stratigrafisk leje dateres til 1700-tallet.
- Et kulturlag (SD1011) bestående af nedbrudt bygningsmasse lejret mellem to mure (SS1009 + SS1010), dateret til midt 1800- start 1900-tallet.
- Et syldstensfundament (SS1003) i feltets bund, bestående af ni store kampesten lejret i plant niveau. Fundamentet er dateret til 15-1600-tallet ud fra fund opsamlet fra kulturlag umiddelbart under og omkring stenene.
- En struktur bestående af fire kampesten på række (SS1006), som muligvis har indgået i et fundament eller anden form for bygningsstruktur. Genstandsfund og stenenes stratigrafiske leje daterer strukturen til 1700-tallet.
- En brolægning (SS1007) bestående af gule teglsten, som ud fra stratigrafisk leje og relaterede genstandsfund dateres til 17-1800-tallet.
- To murhjørner af lemfældigt stablede teglsten. Formentlig dateret til 1800-tallet.
- Et lag af nedbrudt bygningsmasse fra slut 1800-/ start 1900-tallet. Laget var lejret mellem de to ovennævnte mure og forsejlet med et tykt lag jordblandet cement.

Det udgravede område var, trods sit beskedne areal, rigt på genstandsfund. Størstedelen af fundene blev fremdraget ved soldning af to bigbag-prøver (P1 og P2) fra kulturlagene SD1004 og SD1005:

- Keramik, 1500-1600-tallet, tre x-numre.
- Kakkellovnsfragmenter, 15-1600-tallet, tre x-numre.
- Dyrekogler, 1500-1600-tallet, to x-numre.
- Slagge, 1500-1600-tallet, to x-numre.
- Glas, 1500-1600-tallet, to x-numre.
- Keramik, 1700-tallet, fem x-numre.
- Fajance og porcelæn, 1700-1800-tallet, et x-nummer.
- Stentøj, 16-1700-tallet, et x-nummer.
- Tekstil, 16-1700-tallet, et x-nummer.
- Sølv mønt (danefæ), middelalder-1500-tallet, et x-nummer.
- Metal, ti x-numre

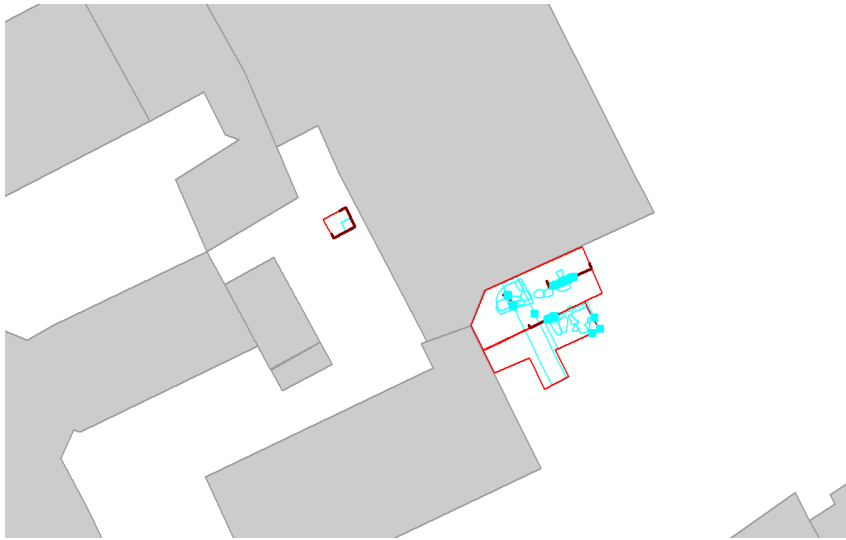
Der er desuden konstateret store mængder teglsten og mørtel samt større mængder fragmenterede dyrekogler, som ikke er hjemtaget.

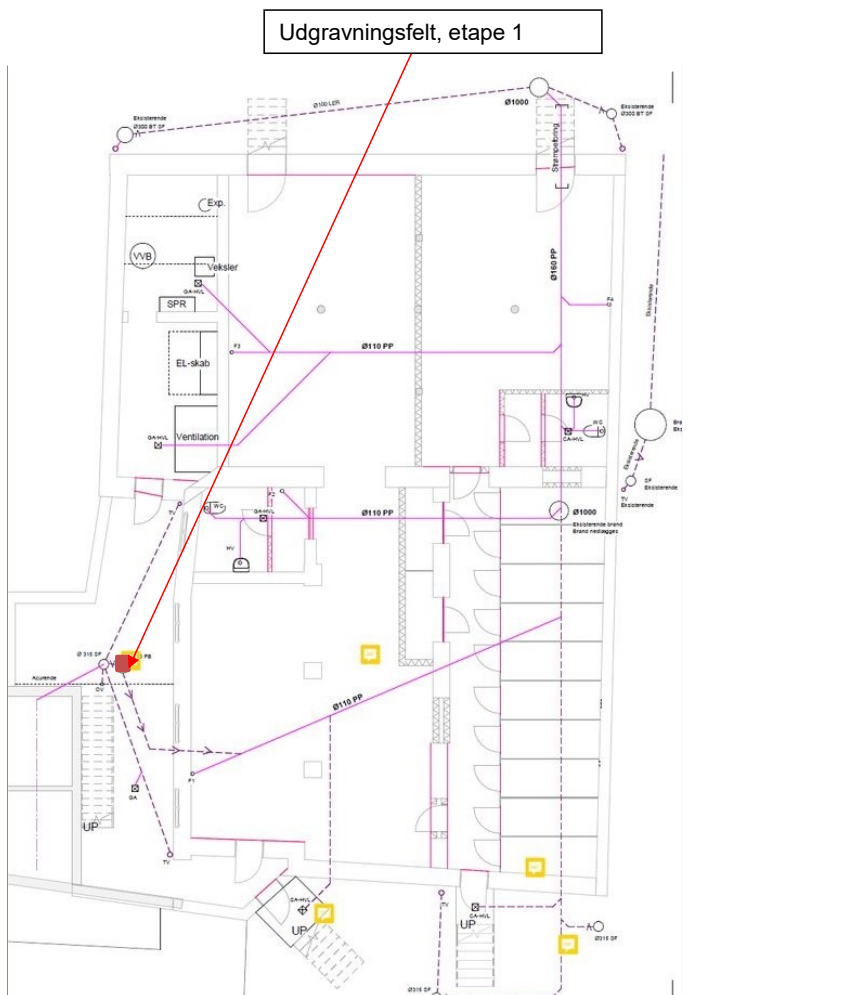
En detaljeret opgørelse af hjemtagne fund fremgår af medfølgende fundliste.

Udgravningen foregik af flere etaper, finansieret af to forskellige bygherrer (jf. afsnit om administrative data oven for). Herunder følger en nærmere redegørelse for, hvad der blev fundet under de forskellige udgravningsetaper:

Etape 1: Udgravning til brønd i den vestlige baggård bag Sankt Peders Stræde 19 (v. arkæolog Andreas V. Wadskjær)

Der skulle graves et hul på ca 1,5x1,5 m i fladen til nedsættelse af kloakrør. Under de 40-50 cm beton og muremesterbeton (SD2) fandtes der i det sydøstlige hjørne et område med bevaret mørk gråbrunt, lerholdigt kulturlag af fedtet karakter (SD1) på 60x60 cm i en tykkelse af 10 cm. Den øvrige del af feltet bestod af moderne opfyldsmateriale og undergrund. Der er ikke opsamlet fund fra dette felt.

Kommenterede [AP1]: Jeg har indsat screenshot fra intrasis, så måske dette skal fjernes?

Fig. 7. Plantegning over ejendommen med felt 1 markeret øverst til venstre i billedet. Feltet er placeret ud for ejendommen Sankt Peders Stræde 19. Plan: Bang & Beenfeldt A/S, felt 1 tilføjet af C. Seehusen, Københavns Museum.

Etape 2: Felt i baggård på bygningens bagside

Fig. 8. Felterne på husets bagside ind mod baggården. Feltet etape 2 (privat bygherre) i rødt, feltet etape 3 (HOFOR) grønt. Illustration: C. Seehusen, Københavns Museum. Baggrundskort ©Københavns Kommune.

Skønt dette felt udgør et beskedent areal på knap 18 m², har der været mulighed for at iagttage strukturer, lag og genstande i rigt omfang:

Umiddelbart under muldlaget kunne moderne opfyldssand og –grus (SM1000) konstateres i den vestlige halvdel af feltet. Dette fortsatte ned til bundniveau i 1,6-1,7 m under nuværende overflade.

Der blev påtruffet ældre fjernvarmerør (SM1014), som løb i nord-sydlig retning fra midten af husmuren mod syd i en dybde på 0,7 – 1,0 meter, samt perlegrus og isoleringsmateriale ind mod husmuren i det sydvestlige hjørne. Fjernvarmerørene var i vejen for planlagt anlæg, hvorfor disse senere blev flyttet. Rørflytningen blev bestøttet af HOFOR, og der blev indledt en arkæologisk overvågning af arbejdet, som foretoges i forlængelse af arbejdet på etape 2 (beskrevet nedenfor).

Fundament (S200076)

Syldsten (SS1003)

I bundniveau, fra 1,3-1,5 m under nuværende overflade (kote 7,5-7,3), konstateredes en øst-vest løbende række af 6 kampesten, som var anlagt i jævnt niveau med flad side opad. Kampestenene udgjorde en regelmæssig række, som afsluttedes med en tværgående række på 3 kampesten af samme karakter således, at de formede et hjørne (jf. fig. 9 nedenfor). De har formentlig udgjort fundamentet til en bygning eller indramningen af et areal. Kampestenene blev målt og registreret ved optagning, hvorved det kunne konstateres, at stenene var ubearbejdede og med en diameter på mellem 45 og 95 cm. Ud fra fund opsamlet i niveau med - og under - stenene (SD1005) skønnes anlæggelsen dateret til perioden mellem 1500 og 1650.

Fig. 9. Kampesten i bundniveau, feltets østlige halvdel. Øverst i billedet skimtes de omtalte ældre fjernvarmerør. Der blev opsamlet prøve i bigbag fra laget under og omkring kampestenene med henblik på datering af laget. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum

Nedbrydningslag med munkesten (SD1004)

Der blev påtruffet kulturlag indeholdende store mængder af munkesten og en del lys / hvidlig kalkmørtel. Samme lag indeholdt store mængder af keramik varierende fra kompakt sortgods over blyglaseret rødt lertøj, en stor mængde stjertrfragmenter (haler/håndtag fra stjerpotter) og dekoreret rødgods. Der blev endvidere opsamlet enkelte glasskår fra laget, disse var transparente og grønlige, og kan være fragmenter af vinduesglas.

Laget indeholdt endvidere rigelige mængder af knogler fra husdyr (okse, svin, får/ged), der kan betragtes som husholdningsaffald.

Fig. 10. Foruden knogler fra store husdyr, blev der opsamlet ben fra fugl og fisk. De afspejler renæssancens hverdagskost, som ud fra knoglefundene synes godt varieret. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum

Fig. 11. En tagsten af tegl med intens rød kalkfarve, som stadig smitter af, på bagsiden. Farven antyder, at bygningen, tagstenen har siddet på, har været kalket rød på ydersiden. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum.

Der blev udtaget en prøve i bigbag (ca. 800 liter) af dette lag, eftersom den store fundmængde gav gode muligheder for at opsamle yderligere materiale til belysning af lagets datering og sammensætning. Der blev efter soldning erkendt store mængder keramik og yderligere kakkelfragmenter, som formentlig stammer fra samme ovn.

Dog fremkom en uglaseret kakkelse med motiv af en mandfigur med hund, denne er mere spinkel af type, formentlig nogle år yngre end de grønglaserede kakler. Det er muligt, at der har stået to forskellige ovne i bygningen samtidig, men grundet udgravningens begrænsede omfang kunne det ikke afgøres med sikkerhed, hvordan kakler fra forskellige ovne er havnet i samme nedbrydningslag.

Fra soldning af prøven blev der opsamlet yderligere dyreknogler, som bekræfter udgravningens billede af et lag med husholdningsaffald. Der blev foruden ben fra husdyr også opsamlet ben fra større fisk, hvilket ikke blev erkendt under udgravningen. Fundet af fiskeben bekræfter, at datidens menu hyppigt stod på fisk foruden de store køddyr.

Keramikken, munkestenene og kakkelfragmenter (omtalt neden for) daterer laget til perioden mellem 1550 og 1700.

Mængden af byggemateriale og dets omrodede karakter i laget tyder på, at der er tale om nedbrydningslag fra en nedrevet bygning, blandet med husholdningsaffald. Der er ikke tydelige tegn på, at bygningen skulle være nedrevet pga. brand, eftersom laget ikke indeholder nævneværdige mængder af brændt materiale.

Fig. 12. Et udvalg af opsamlede fund blev lagt til skue ved udgravningen, med tilføjelse af flere fund efterhånden som udgravningen skred frem. Den fungerede som udgangspunkt for formidling og dialog med forbipasserende, som en lille, dynamisk "on-site" udstilling. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum

Fig. 13. Kakler fra renæssancekakkelovn, optaget fra lag SD1004. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum

Grønglaserede kakler fra 1500-tallet

I laget kaldet SD1004 blev opsamlet et stort fragment af en grønglaseret kakkel 0,73 m under nuværende overflade. Kaklen har siddet på en Kakkellovn af en type som ses illustreret på fig. 12. Ovne med denne type kakler var populære i de borgerlige stuer fra første halvdel af 1500-tallet og frem til slutningen af 1600-tallet, hvor kakkellovne blev erstattet af jernovne. Kakkellovne var rigt dekoreret med motiver, der kunne være fra bibelske historier eller portrætter af fyrster, landsknægte (lejesoldater) og vigtige personer.

Lignende, men ikke identiske, grønglaserede rumpekakler er hyppige fund ved udgravninger på andre lokaliteter i København og øvrige danske byer; eksempelvis Køge, Slagelse, Helsingør, Aalborg og Ribe, samt på borg-, kloster- og slotslokaliteter fra perioden (eksempelvis Hjortsholm på Samsø og Hammershus på Bornholm).

Det er almindeligt, at der på kaklerne er afbildet fyrster, betydningsfulde personer (evt. boligens ejer), hvis navn ofte står på kakkelportrættet, bibelske scener og landsknægte (tyske lejesoldater).

Fig. 14. Figuren, som er portrætteret på kaklen, har et kraftigt, svunget overskæg og en meget detaljeret gengivelse af dragten, som peger mod en datering til midten af 1500-tallet. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum.

Sandsynligvis er der på kaklen på figur 14 afbilledet en landsknægt, vurderet ud fra klædedragten og det faktum, at der ikke er angivet et personnavn ved portrættet. Yderligere fragmenter fra kakkellovnen bestod i kantfriser med akantusdekoration og portaler, som også er typiske for periodens kakkellovne. Der blev optaget fragmenter af flere grønglaserede kakler under udgravningen og ved soldning af bigbag-prøven fra samme lag (SD1004). Disse er registreret og opbevares magasineret på Københavns Museum.

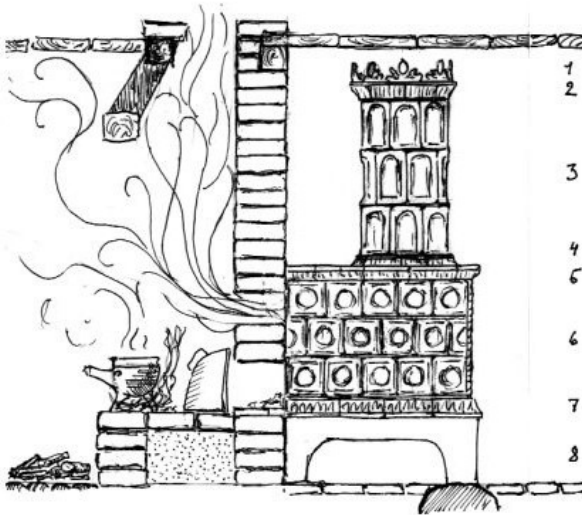

Fig. 4. Fra det tilrøgede køkken med de mange aktiviteter betjentes bilæggerovnen, der befandt sig i den rolige, private, røgfrie stue på den anden side af væggen. 1. Kronekakler. 2. Trapezoide gesimskakler. 3. Polygonalt røggkammer (overdel) eller overbygning af rektangulære kakler. 4. Trapezoide gesimskakler. 5. Gesimskakler. 6. Fyrkammer (underdel) af kvadratiske eller næsten-kvadratiske kakler. 7. Gesimskakler. 8. Sokkel. Tegning: Ole Kristiansen.

Fig. 15. Kakkellovn af en type, som de omtalte kakler kan have været en del af. Portrætkaklen har formentlig siddet på røggkammeret over ovnens fyrkammer. Illustration fra Bencard & Kristiansen 2006 (s. 38)

Spor af værkstedsaktiviteter (SD1002)

I feltets østlige halvdel blev to profilsektioner afrenset og dokumenteret.

I den ene af disse kunne spor af mulige værkstedsaktiviteter identificeres i form af jernholdigt opfyldt samt klumper af et slagge-lignende materiale og en kalkstenslignende flise/flad sten med kraftige spor af jernudfældning på.

Fig. 16. Der blev fundet adskillige slaggeklumper fordelt i lag SD1004. Formentlig affald fra smedeaktivitet på matriklen. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum

Fig. 17. Profilsektion 1. Rød pil nr. 1 viser jernudfældninger på kalksten overlejret af jernholdigt lag (SD1002). Det brændte materiale, som ses i form af to vandrette striber (SD1025 + SD1028) samt en sort linse (SD1026) v. pil nr. 2, kan være affaldsprodukter i forbindelse med smedeaktiviteter. Foto og illustration: C. Seehusen, Københavns Museum.

Ifølge historiske optegnelser (jf. afsnit 3 ovenfor) har der gennem årene 1730 – 1797 været smedje på matriklen. Det er således sandsynligt, at der er tale om nedkullet værkstedsaffald fra denne periode. Jernlaget blev undersøgt med metaldetektor og magnet, og er ikke magnetisk. Også keramikken fra dette lag bekræfter en datering i samme tidsramme; der er bl.a. opsamlet Westerwaldgods samt skår af hvid fajance med blå dekoration fra laget, som kan dateres til 1700-tallet. Laget overlejrer endvidere lag SD1004 omtalt ovenfor, hvilket yderligere taler for en datering yngre end 1600-tallet.

Brandlag (S200099)

Både de skriftlige kilder omhandlende Københavns brande i 1728 og 1795 og optegnelser omhandlende denne specifikke lokalitet (jf. afsnit om arkæologisk potentiale og mål ovenfor) sandsynliggør, at der eksisterer rester efter brandtomt(er) på matriklen jf. H.U. Ramsings opgørelser³. Også det engelske bombardement i 1807 har formentlig efterladt spor.

Fig. 18. Kulturlag, set i profil mod syd, med sporadisk indhold af brændt materiale ca. 20 cm under nuværende overflade. Laget ses gennemskåret af fjernvarmerør/sand i billedets højre side. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum.

Der blev observeret brændt materiale sporadisk i lag umiddelbart under vegetationslaget (se fig. 18). Laget er forstyrret grundet vegetation og fliseanlæggelse samt nedgravning i forbindelse med fjernvarmerør og dræning. Ikke desto mindre er det sandsynligt, at det brændte materiale fra dette lag kan stamme fra nedbrænding i forbindelse med bombardementet i 1807.

I profilsektion 1 (jf. fig. 17) sås ligeledes to striber (SD1025+SD1028) af koncentreret brændt materiale på et område afgrænset til en bredde på 1,5 m i hhv. i kote 8,14 og 7,85.

³ H.U. Ramsing; *Københavns Ejendomme 1377-1728*, bind V: *Nørre Kvarter*, v. V. Hermansen & A. Fabritius 1967

Det brændte materiales karakter i udgravningen er for ringe i mængde og udbredelse og for findelt til at afgøre, om lagene stammer fra nedbrændt bygningsmasse, eller der er tale om nedkullet affald indeholdende rester af brændt materiale fra ovn/køkken/værksted.

Meget tyder endvidere på, at lagene til dels er omgravet i såvel historisk som moderne tid, hvorfor de begrænsede koncentrationer af brændt materiale, som ses i forskellige niveauer, ikke ud fra stratigrafisk kontekst kan tidsbestemmes med sikkerhed.

Ved evt. fremtidig udgravning af et væsentligt større areal på samme lokalitet, vurderes det dog, at der vil være gode muligheder for at identificere brandlag og afgøre, om disse kan tilskrives brandtomter eller affaldslag.

Kampestensrække SS1006

I feltets sydøstlige ende kunne en række på 4 kampesten i et niveau omkr. 0,68-60 m under nuværende overflade (kote 8,14 - 8,06) iagttages. Disse har ingen relation til de førømtalte syldesten, som konstateredes i bundniveau, men udgør en del af en konstruktion, som formentlig er anlagt i 1700 -1800-tallet. Stenene kan være del af et fundament, og er muligvis relateret til en teglstensbrolægning, som konstateredes under udgravning af etape 3, nærmere omtalt nedenfor. De ligger med lidt større afstand mellem sig end stenene i anlægget SS1003, og har ingen spor af mørtel eller entydigt tilknyttet byggemateriale, så som fastsiddende mursten el.lign.

Fig. 19. Profilsektion 2 med kampesten i niveau 0,68 m under nuværende overflade. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum.

Etape 3, udvidelse af felt mod syd pga. omlægning af fjernvarmerør.

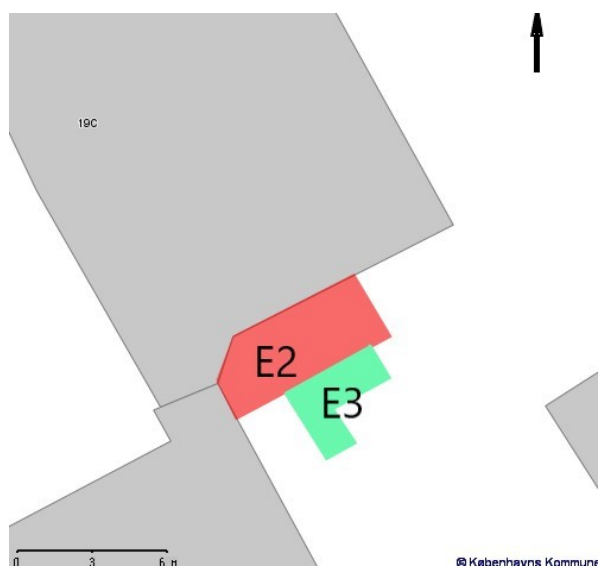

Fig. 20. Udvidelsen af feltet, etape 3 markeret med grønt. Illustration: C. Seehusen, Københavns Museum. Baggrundskort ©Københavns Kommune.

Efter afslutningen af undersøgelserne i Etape 2 (E2 på fig. 16 ovenfor), blev der foretaget en udvidelse af samme felt i sydlig retning med Etape 3 (E3 på fig. 16 ovenfor).

Formålet med jordarbejdet var flytning/anlæggelse af fjernvarmerør. I dette felt blev der kun gravet i niveau til bunden af fjernvarmerørene ned til 1 meter under nuværende overflade / kote 7,8.

Under fjernvarmerørene var det fortsat muligt at skimte nedbrydningslaget (SD1004) med indhold af munkesten, kalkmørtel, keramik og husholdningsaffald i form af dyrekogler. Jorden oven for og omkring fjernvarmerørene var omgravet ved anlæggelse af rørene og til dels opfyldt med tilført lys sand og grus, som nemt lod sig adskille fra kulturlagene.

Fra de omgravede kulturlag omkring fjernvarmerørene kunne opsamles en del genstande i form af keramik (rødt lergods glaseret og uglaseret, kompakt gråvare, Westerwald-gods og et par skår af hvid porcelæn med blå dekoration), fragmenterede og hele teglsten (oftest munkesten), enkelte glasfragmenter og en mængde dyrekogler. Disse blev ikke hjemtaget til museet, da fundene var aflejret i sekundær kontekst.

Fig. 21. *Etape 3, fjernvarmerør blotlagt. Sandopfyld omkring rørene skelnes nemt fra de mørke kulturlag. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum.*

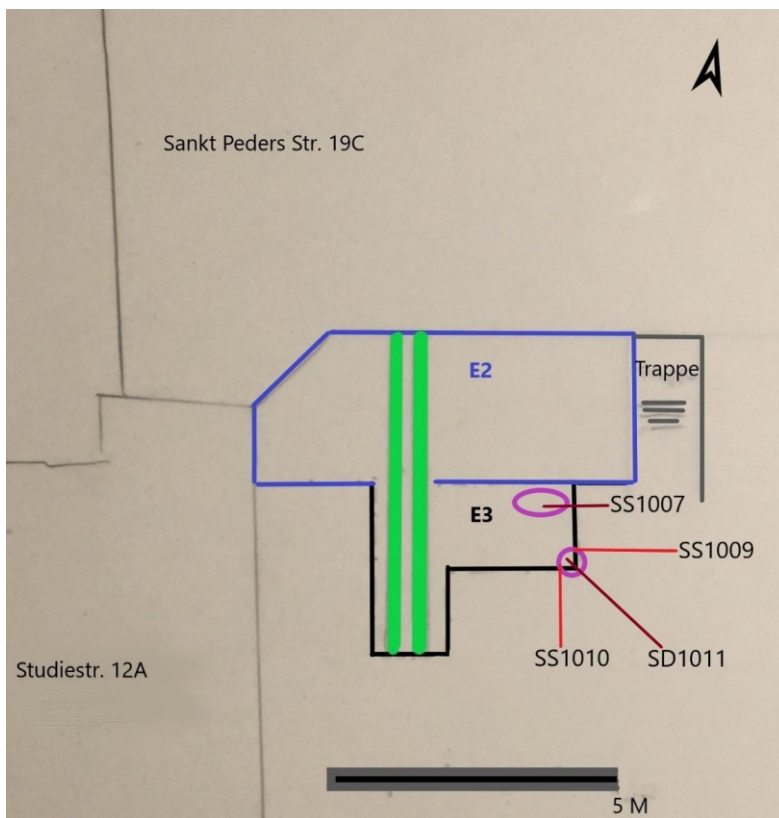

Fig. 22. *Oversigtsplan med placering af anlæg udgravet i etape 3 markeret. Fjernvarmerørene, som gennemskærer feltet, er markeret med grønt. Illustration: C. Seehusen, Københavns Museum*

Teglstensbelægning SS1007

Ved udvidelse af felt E2 i sydlig retning, blev der i den østlige halvdel påtruffet en horisontal belægning af lyse, gule teglsten. Belægningen var i den nordlige udkant gennemskåret af rør til en senere nedsat kloakbrønd, men syntes ellers afgrænset. Belægningen blev dokumenteret med foto og fladetegning 1:20 (T5).

Mod vest syntes teglstensbelægningen at være afgrænset af kampesten (formentlig en del af SS1006), mens den mod øst syntes at være afsluttet med en kant af rektangulære teglsten.

Fig. 23. Teglstensbelægning (SS1007) af gule teglsten. Der kan være tale om en gulv- eller kælderbelægning eller blot en gangsti, formentlig anlagt i 1700- / start 1800-tallet. Foto: J. S. Hansen, Københavns Museum.

Teglstenene, som belægningen er konstrueret af, er af Flensborg-type, som typisk ses i perioden 1700-1850. Belægningen er således næppe anlagt før 1700. Den ligger desuden i niveau over det tykke nedbrydningslag SD1004, som indeholder materiale fra 15-1600-tallet, hvilket yderligere bekræfter en datering efter år 1700.

Muret kasse opfyldt med nedbrydningsmateriale (S200078)

I det yderste sydøstlige hjørne af udgravningsfeltet E3 konstateredes rester af to mure, navngivet hhv. SS1009 og SS1010, samt et opfyldslag bestående af nedrevet bygningsmasse/affald lejret mellem de to mure; SD1011.

Fig. 24. Murkonstruktioner og nedbrydningsopfyld i E3 feltets sydøstlige hjørne. Til venstre murkonstruktion SS1009 til højre SS1010. Opfyldet bestod af bygningsmateriale med vægmørtel, tapet og mursten samt velbevaret træ; eksempelvis de to lodretstillede brædder, som ses i billedet til højre. Foto: C. Seehusen, Københavns Museum.

Mur SS1009

Murprofilen ses i profilen til udgravningsfeltets østlige side, 0,25 m under nuværende overflade. 12 skifter af gule mursten i formatet 22x10x4 cm er synlige over bundniveau, men ser ud til at fortsætte under det niveau, som udgør udgravningens bund 1,05 m under nuværende overflade. Den synlige del af muren måler 0,8 m i højde og 0,23 m i bredden. Murstenene synes løseligt stablet oven på hinanden, sammenføjet med rigelige mængder af lys grå kalkmørtel.

Mur SS1010

Murprofilen ses i profilen til udgravningsfeltets sydlige side, 0,20 m under nuværende overflade. Den synlige del af muren består af 14 skifter stablede mursten i forskellig størrelse, uden synlig mørtel imellem til sammenføjning. Foruden tegl indgår også et par lyse kalksten. Stenene giver indtryk af at være genbrug, da en del af dem har mørtelrester på, og der indgår foruden sten af Flensborg-format også munkesten/fragmenterede munkesten. Muren synes ligesom SS1009 at fortsætte i dybden under det niveau, som udgør udgravningens bund 1,1 m under nuværende overflade. Muren måler 0,9 m i højde og 35 cm i bredde. Afstanden mellem de to mure, målt over udgravningens hjørne, er 0,6 meter.

Affaldslag SD1011

Mellem de to mure er en mængde yderst velbevaret affald lejret. Det består af større og mindre fragmenter af indvendig, bemalet husmur, i nogle tilfælde med bevarede rester af kulørt papirtapet, cementklumper, velbevarede træ- og brædestykker, transparent klar glas (vinduesglas formentlig), jernrør og -nagler. Det hele synes forseglet med et tykt lag af cement sammenblandet med jord. Materialet stammer formentlig fra nedrivning eller renovering af bygningsmasse, og skønnes ud fra tapetrester på murstykker at stamme fra 2. halvdel af 1800-tallet til begyndelsen af 1900-tallet.

Murene giver indtryk af at være opført uden æstetiske hensyn, og kan eventuelt udgøre en del af en muret, nedgravet latrinkasse. Denne kunne efter endt brug være opfyldt med nedrivningsmateriale og derefter forseglet og tildækket, evt. i 1914, hvor det vides, at gårdspladsen blev opgravet og tildækket.

6 Sammenfatning

Udgravningerne viste, at der eksisterer spor efter adskillige faser af byggeri på lokaliteten.

I bundniveau blev konstateret syldsten, formentlig fra en bygning, som har været opført omkring midten af 1500-tallet. Herover sås et yderst fundrigt lag, som bestod af store mængder fragmenterede og hele munkesten, husholdningsaffald i form af knogler fra okse, svin, fugl, fisk og får/ged, og ikke mindst keramikskår af forskellig art, som kan dateres til perioden 1550-1650.

Selvom der var tale om en undersøgelse af et yderst begrænset areal, var fundmængden overvældende. Fundene kunne tilknyttes bygninger og begivenheder, som kendes fra de skriftlige kilder, og afspejler fragmenter af hverdagslivet gennem historien på matriklen og i det historiske København.

Således indikerer fundene af grønglaserede kakkelfragmenter med portrætdekoration, at boligens indehaver i 15-1600-tallet har været en borger af velstående rang (jf. Liebgott 1972;5), ligesom den store mængde dyrekogler husholdningsaffald kan give oplysninger om tidens dyrehold, foretrukne køddyr og fordelingen af dette i renæssancens københavnske borgerhjem.

Materialet er ikke gennemgået i detaljer, da der er tale om en arkæologisk forundersøgelse uden budget til den type analyser, men materialet er indsamlet og kan indgå i eventuel fremtidig forskning.

Foruden nedbrydningslag og husholdningsaffald blev der også påtruffet et mindre område med indhold af nogle få metalslagger og ikke nærmere definerbar jernudfældning. Dette stammer formentlig fra smedeaktivitet, som også er dokumenteret i skriftlige kilder, der angiver, at smede har beboet/ejet ejendommen i perioden mellem 1730 og 1797.

Af yngre konstruktioner fremkom der i etape 3 et mindre, teglstensbrolagt areal, som kan stamme fra et baghus, der har ligget på området i sidste halvdel af 1700-tallet.

I profilen af udgravningens sydøstlige hjørne registreredes endvidere tværsnit af to lømfældigt opbyggede mure, og imellem disse en større mængde velbevaret affald fra nedbrudt byggemasse. Der sad stadig identificerbar papirtapet på nogle af murstykkerne, som skønnes til at være fra anden halvdel af 1800-tallet til start 1900-tallet.

Der blev gravet ned til knap to meters dybde, som var bundniveauet for anlægsarbejdet. I dette lag fremkom fund fra midt- 1500-tallet/1600-tallet. Der var dog intet som tydede på, at kulturlagene ophørte i dette niveau; formentlig vil der være ældre kulturlag i dybere niveauer, som kan stamme helt tilbage fra middelalderen, idet matriklen kontinuerligt har været bebygget siden begyndelsen af 1300-tallet, og muligvis endnu tidligere.

FREMTIDIGE ANBEFALINGER

Kvarteret omkring Sankt Peders Stræde er noget af det ældste København med mange spor af bebyggelse fra middelalder og historisk tid. Der findes ikke mange andre steder i hele København, hvor man som her, fortsat kan finde bevarede kulturlag i en tykkelse på op til 5 meter og med så stor en fundkoncentration. Særligt i huskældre og baggårde ses der rig mulighed for at påtræffe forholdsvist uforstyrrede kulturlag, mens de ude i gaderne ofte vil være delvist forstyrret af vej-, rør- og ledningsarbejde.

Ved udgravning af større arealer kan der også være gode muligheder for at identificere brandlag, som potentielt kan C14-dateres, for med større nøjagtighed at kunne tilknytte de enkelte lag til hændelser kendt fra historiske kilder – så som brandene i 1728 og 1795 samt bombardementet i 1807.

Også spor af værkstedsaktiviteter kan indeholde et godt potentiale for fremdragelse af ny viden via naturvidenskabelige analyser; eksempelvis om materialernes herkomst og kvalitet og udvikling gennem tid – hvorfor det anbefales også at lægge fokus på at udnytte denne mulighed, når nye udgravninger planlægges.

Den store fundmængde, som blev fremdraget fra dette beskedne areal, demonstrerer med al tydelighed, at der, selv på arealer af begrænset størrelse, er potentiale for at indhente viden om det historiske København via arkæologiske undersøgelser. Undersøgelserne kan bidrage til viden om den enkelte lokalitet, men også i et bredere perspektiv til vor viden om bebyggelse, aktiviteter og dagligliv i byen gennem tiden.

Ved fremtidige arbejder i Sankt Peders Stræde og de tilhørende områder vil Københavns Museum som udgangspunkt derfor anbefale en forundersøgelse (overvågning) af arbejdet.

7 Litteratur og kilder

Bencard, M. & O. Kristiansen 2006: 'Niels Thamsens lutterfromme kakkelovne – et sluttet fund af monokrome og polykrome reformations-kakler i Ribe' *By, Marsk & Geest 18 - Kulturhistorisk Årbog for Ribe-egnen 2006* (s. 35-73) Forlaget Liljebjerg, Ribe.

Benzon, G. 1980: *Gamle ovne i Danmark* Det Benzonske forlag, København

Christophersen, A. 1985: *København og omegn gennem 6000 år* Københavns Bymuseum.

Fabricsius, H. 2017: *Gader og Mennesker i middelalderens og renæssancens København – inden for middelaldervolden* Tyra, København

Liebott, N.-K. 1972: *Kakler: Hovedtræk af Kakkellovnens Historie ca. 1350-1650*, Nationalmuseet.

Ramsing, H.U.: *Københavns Ejendomme 1377-1728. Bind V: Nørre Kvarter*. Ved V. Hermansen og A. Fabritius 1967.

Thomsen, A. Mylius 1994: *Husmanns Vinstue og Pisserenden* Sommer & Sørensen, København (Skt. Peders Stræde s. 17-18).

Holm, E. *Danmarks Riges Historie v.5 1699-1814* Nordisk Forlag, København 1895-1907

Links:

[Transformation & Ny Tagetage, Sankt Peder Stræde 19 - Arkitektfællesskabet \(arkitektfaellesskabet.dk\)](http://arkitektfaellesskabet.dk)

Projektbeskrivelse, Arkitektfællesskabet (hentet 28/1 2021)

8 Fotoliste

Foto KBM 4463 Skt. Peders Str. Nr 19				
Foto ID	Beskrivelse	Set fra	Dato	Initialer
7074	Påbegyndt udgravning etape 3 ved fjernvarmerør		10-11-2020	CRS
7075-77	slettet			
7078-7079	Opfyld og fjernvarmerør etape 3 udvidelse arbejdsituation S/SV		10-11-2020	CRS
7080-81	fjernvarmerør, moderne sand SD1000	N	10-11-2020	CRS
7086	Profil V udvidelse, rør, div. Lag	Ø	10-nov	CRS
7087	slettet			
7088	SS1007 teglbrolægning og SM1008 kloakbrønd	Ø		
7089-7100	slettet			
7101-7110	teglstenstenbelægning SS1007	V	11-11-2020	JSH
7111	kampesten fra SS1006 tages op m. maskine	V	11-11-2020	JSH
7112-13	Profil set fra V under SS1007.		11-11-2020	JSH
7114	slettet			
7115-20	mur, nyere/ moderne tid SS1009 og opfyld SD1011	NV	11-11-2020	CRS
7121-22	SS1010 murprofil mod Ø, SD1011 moderne tid opfyld, SS1009 murprofil mod S/SØ		11-11-2020	CRS
7123	nærbillede, murprofil SS1009 og træplade i opfyld SD1011 lænet op ad muren		11-nov	CRS
7124	nærbillede af kantstillet træplade i opfyld står op ad mur SD1009		11-11-2020	CRS
7125	Hjørne af felt etape 3 mod SØ med mur SS1009 og SS1010, opfyld herimellem SD1011		11-11-2020	CRS
1673-	Fjernelse af vegetation før udgravning påbegyndes		14-10-2020	CRS
1674-75	slettet			
1676-	Påbygning af udgravning, etape 2 felt bagside af huset	S	14-10-2020	CRS
1677-80	Flade niv. 1 m. forstyrrelse, moderne sand SD1000	S	14-10-2020	CRS
1681-83	slettet			
1684	Profil mod S med omgraved lag m moderne forstyrrelse i fel N		14-10-2020	CRS
1685	Fund opsamlet fra forstyrret lag SD1001. Dyreknoegl., rødt teglfragm.		14-10-2020	CRS
1686-90	slettet			
1691-94	SD1004 m. munkestensbrokker overlejrer kampesten fra SS V		15-10-2020	CRS
1695	slettet			
1696	Oversigt, kampesten fra SS1003 lejret i k-lag SD1005 m. syn ovenfra		15-10-2020	CRS
1697	slettet			
1698	Feltet etape 2, husmur mod N og V samt oversigt som foto S / ovenfra		15-10-2020	CRS
1699	udvalg af fund, "miniudstilling" opsamlet fra SD1001 og SD1004		15-10-2020	CRS
1700	slettet			
1701	fjernvarmerør i felt, arbejdsmand samt moderne forstyrrels oversigt		15-10-2020	CRS
1702	Slettet			
1703-05	JSH undersøger kampesten SS1006 i etape 2 felt syd/sydpst oversigt		15-10-2020	CRS
1706-11	SS1006 kampestenrække i niv. omkr. 0,7 m uno	oversigt/fr	15-10-2020	CRS
1712	slettet			
1713	SS1003 kampesten i bundniv. lejret i k-lag SD1005, nærbille V		15-10-2020	JSH
1714-20	slettet			
1721-22	SS1003 og SD1005 bundniv. af felt etape 2	V	15-10-2020	JSH
1723-31	slettet			
1732	SS1003 helhed overskygget af fjernvarmerør set ovenfra S		16-10-2020	JSH
1733	slettet			
1734	Felt etape 2 udgravet til bundniv. set ovenfra m. SS1003	Ø/ovenfra	16-10-2020	CRS
1735-39	slettet			
1740	oversigt, felt etape 2 m. fjernvarmerør, SS1003, SD1004, SD S/ovenfra		16-10-2020	CRS
1741-45	optagning af kampesten fra SS1003 m. maskinskivl		16-10-2020	CRS
1746-49	slettet			
1750	Bigbag m. p1, prøve af lag SD1004		16-10-2020	CRS
1751-52	slettet			
1753	oversigt, felt etape 2 husmur, udgravning, fjernvarmerør, K V/ovenfra		19-10-2020	CRS
1754-55	Kampesten SS1006 i niv 0.7 m UNO	S	19-10-2020	CRS
1756	slettet			
1757	oversigt felt etape 2 m. fjernvarmerør, SD1000, SS1006 og SD1001		19-10-2020	CRS
1758-60	slettet			
1761	profilsektion 1 mod S. Øverst kampesten SS1006, overlejrre N		19-10-2020	CRS
1762-65	slettet			
1766-70	profilsektion 2 mod S. Stratigrafi og lag m. linse af br. kul el. N		19-10-2020	CRS
1771-73	slettet			
1774	profilsektion 1 m. kampesten SS1006 oven for i baggr. k-la N		19-10-2020	CRS
1775-1782	slettet			
1783	k-lag efter fjernelse af kampesten i SS1006 samt smedeaffa N/ovenfra		20-10-2020	CRS
1784-87	slettet			
1788	kalksten samt lag m. jernudfældning i profilsektion 2	N/ovenfra	20-10-2020	CRS
1789	slettet			
1790-95	bundniv. m. yderligere kampesten tilskrevet SS1003	V/ovenfra	20-10-2020	CRS

1797-1804	fund af grønglaseret kakkelfragm. in-situ	20-10-2020 CRS
1805-06	slettet	
1807	nærbillede af kampesten lagt på kampesten m. mørtel, samt munkeste	20-10-2020 CRS
1808-12	slettet	
1813-15	felt etape 2 færdigudgravet. K-lag SD1005 i og forstyrrelse S oversigt	21-10-2020 CRS

9 Kontekstliste

Intrasisld	Name	Class	Subclass
200011	felt baggård 1	Felt (zone)	Felt
200059	Forundersøgelses hul	Felt (zone)	Felt
Intrasisld	Name	Class	Subclass
401	Østlig profil	Profil (section)	Profil (section)
402	Sydlig profil	Profil (section)	Profil (section)
403	Profil 2	Profil (section)	Profil (section)
404	Profil 1	Profil (section)	Profil (section)
405	Profil 3	Profil (section)	Profil (section)
Intrasisld	Name	Class	Subclass
200074	Moderne	Stratigrafisk objekt	Gruppe
200075	Kulturlag	Stratigrafisk objekt	Gruppe
200076	Syldstensfundament	Stratigrafisk objekt	Gruppe
200077	Belægning	Stratigrafisk objekt	Gruppe
200078	Fuldmure	Stratigrafisk objekt	Gruppe
200099	Brandlag	Stratigrafisk objekt	Gruppe
200100	Værkstedsaktivitet	Stratigrafisk objekt	Gruppe
Intrasisld	Name	Class	Subclass
1	1- Kulturlag	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
2	2-Moderne	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200012	S1003	Stratigrafisk objekt	Sten-/teglkonstruktion
200013	SD1005	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200014	S1004	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200015	S1006	Stratigrafisk objekt	Sten-/teglkonstruktion
200016	S1007	Stratigrafisk objekt	Sten-/teglkonstruktion
200017	S1009	Stratigrafisk objekt	Sten-/teglkonstruktion
200018	S1010	Stratigrafisk objekt	Sten-/teglkonstruktion
200019	S1011	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200020	S1002	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200060	SM1000	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200061	SD1001	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200062	SM1008	Stratigrafisk objekt	Forstyrrelse
200063	SD1012	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200064	SD1013	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200065	SD1015	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200071	SM1014	Stratigrafisk objekt	Forstyrrelse
200080	SD1016	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200081	SD1017	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)

200082	SD1018	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200083	SD1019	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200084	SD1020	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200087	SS1021	Stratigrafisk objekt	Sten-/teglkonstruktion
200088	SD1022	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200089	SD1023	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200090	SD1024	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200091	SD1025	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200092	SD1026	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200093	SD1027	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200094	SD1028	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200095	SD1029	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200096	SD1030	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200097	SD1031	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)
200098	SD1032	Stratigrafisk objekt	Lag/Fyld (deposit)

10 Fundliste

ID	Kontekst	Materiale	Beskrivelse	datering	Vægt
X1	SD1004	Keramik	Ovnkakkelfragment, grønglaseret m. mandsportræt	1550-1600	185 g
X2	SD1004	Keramik	Fragmenter af grønglaserede ovnkakler med plastisk dekoration	1550-1600	870 g
X3	SD1004	jern	3 klumper slagge	1550-1650	511 g
X4	SD1005	Ben	Fiskeben, store (laks?)	1550-1650	32 g
X5	SD1004	Ben	Fisk, fugl, andre mindre dyr	1550-1650	31 g
X6	SD1004	Keramik	Fragmenter af ovnkakler. Uglaseret rødgoods m. plastisk dekoration	1550-1650	478 g
X7	SD1004	Keramik	div. skår m. riflet dekoration og / eller sort overflade	1550-1700	158 g
X8		Jern, sten	Lys rød kalkstensflise og 1 stk. slagge fra omr. m. værkstedsaffald i nedbrydningslaget.	1550-1750	1,33 kg
X9	Løsfund	Tegl (keramik)	1 stk. Tagtegl, delvis brungrågrøn glasur på yderside. Indersiden har et lag m. rød kalkmaling	1550-1750	
X10	SD1005	Kul	4 stk. stenkul		29 g
X11	SD1004	Glas	7 stk. små glasskår. Heraf 6 transparente m. glaspest og ét ugenomsigtigt, blåt	1550-1650	16 g
X12	SS1007	Porcelæn, trækul, glas	1 kridtpibefragm., 1 glasskår, 2 små hvid m. blå dekoration porcelæns- og fajanceskår.	1750-1850	6 g
X13	Løsfund	Glas	Grønt transparent fladt (vindues-)glas. Opsamlet 1,3 m UNO	uvis	7 g
X14	SD1005	Keramik	Rødbændt gods, transparent glasur. Hjørnefragment m. sod på yderside og glasur på inderside. Muligvis stegesø	1550-1600	187 g
X15	SS1006	Keramik	Skår, rødgoods m. hvid	1700-tallet	10 g

			baggrundsdekoration (pibeltersdekor?), indridset blomst og rødbrun deko blomst, glaseret m. transparent glasur. 0,68 m UNO		
X16	SD1005	Glas	Glasskår m. glaspest. Transparente. Opsamlet fra sold.	1550-1650	12 g
X17	løsfund	Keramik	9 stk. ben og håndtag fra stjertgods af rødt lertøj, nogle m. indv. glasur. Løsfund fra omgravede K-lag	1550-1850	582 g
X18	SD1002	Stentøj, fajance	Westerwaldgods. 3 bundstykker hvoraf 2 m. reliefdekor, 1 m. blå dekor samt 1 stk. hvid fajance m. blå dekor.	1650-1700-tallet	391 g
X19	Løsfund, muligv. SD1004	Skifer	Sten af lys grå skifer. Virker tildannet m. lille fordybning. Kan evt. være til slibning af metal el.lign.		313 g
X20	SD1002	Keramik	Glaseret randskår af rødgods m. stempelornamentik	1650-1750	29 g
X21	SD1004	mørtel	Mørtelprøve, fra sten i SD1004	1600-tallet	708 g
X22	SD1004 og løsfund	Keramik	Gråvare, div. skår, primært fra omgravet k-lag samt fra sold af SD1004	1600-1800	1,3 kg
X23	SD1004	Tekstil	Uldstof	1550-1700	1 g
X24	SD1005	Keramik	div. skår, rødgods m. indvendig transparent glasur.	1550-1650	282 g
X25	SD1004	Keramik	Div. skår, fhv. fint/spinkelt rødgods m. blyglasur. Et skår m. huller (sikas el lign.)	1550-1650	162 g
X26	SD1004	Ben	Div. dyreknogler og tænder	1550-1650	229 g
X27	SD1005	Ben	Div. dyreknogler og tænder	1550-1650	443 g
X28	SD1004	Metal	Mønt (danefæ)	Middelalder-1600	1 g
X29	SD1004	Metal	Jernfragment (udgår)	1550-1700	32 g
X30	SD1004	Metal	Rundt blystykke	1550-1700	10 g

X31	SD1004	Metal	Jernhylse	1550-1700	31 g
X32	SD1004	Metal	Fragment, Cu-leg.	1550-1700	4 g
X33	SD1004	Metal	3 forskellige ringe, Cu-leg.	1550-1700	3 g
X34	SD1005	Metal	Fragm. spænde(?), Cu-leg.	1550-1700	5 g
X35	SD1005	Metal	Nitte, Cu-leg.	1550-1700	1 g
X36	SD1005	Metal	Jernmalle	1550-1700	1 g
X37	SD1005	Metal	Jernfragment	1550-1700	1 g
X38	SD1005	Metal	Kobberbeslag(?)	1550-1700	2 g

11 Prøveliste

Intrasisld	Name	Class	Subclass	Beskrivelse
200072	P1	Prøve	Big Bag	Til soldning
200073	P2	Prøve	Big Bag	Til soldning
200079	P3	Prøve	Trækulsprøve	Der er taget en prøve (P3) af brændt materiale fra kulturlag med henblik på datering, for at kunne afgøre, om laget evt. kan stamme fra en af de kendte brande i hhv. 1728, 1795 eller efter bombardementet i 1807. Prøven bliver først aktuel, når der er mere sammenligneligt materiale, og kan opbevares til evt. senere brug på Københavns Museum. I forbindelse med efterbehandlingen af resultaterne, er det vurderet, at analyseresultater ikke ville kunne bidrage med væsentlig ny viden om lokalitet, og prøverne kasseres derfor.

12 Tegningsliste

Intrasisld	Name	Class	Subclass	Tegnings-nummer	Format	Skala	Tegnet af	Beskrivelse
200010	T1	Tegning		1	A3	1:20	AWP	Tegningen inkluderer profiler og plan. Inkluderede profiler: Østlig profil, Inkluderede lag: 1,2, UG Sydlig profil, Inkludere lag: 1, 2, UG Plan viser afgræsning af lag 1 i -1,53 m

200066	T2	Tegning	Profiltegning	2	A3	1:10	CRS	Profil 2
200067	T3	Tegning	Plantegning	3	A3	1:10	CRS	Felt 1 bundniveau
200068	T4	Tegning	Plantegning	4	A3	1:100	CRS	Felt i gård, nye udvidelser
200069	T5	Tegning	Plantegning	5	A3	1:20	CRS	Plan, teglstensbelægning niv.2
200070	T6	Tegning	Plantegning	6	A3	1:10	CRS	Felt i baggård, bund niveau - fortsættelse af T3
200085	T7	Tegning	Profiltegning	7		1:10		Udgravningslederen har valgt en delvis registrering af profilen
200086	T8	Tegning	Profiltegning	8				Skitse, men af vigtig profil, hvorfor den er inkluderet i tegninslisten. Udgravningslederen har valgt en delvis registrering af profilen